

TEADUSKOLLEKTSIOON – MUUSEUMILE, TEADLASELE, ÜHISKONNALE?

Saateks

Käesolev artiklikogumik on jätk Tartu Ülikooli muuseumi, Eesti Kunstimuuseumi ning Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudi koostööprojektile, mis kestis aastail 2021–23 ja keskendus visuaalkultuuri rollile teadmiste looja, vahendaja ja kontrollijana. Varem on sama uurimisteema raames korraldatud kaks näitust („Kunst või teadus“ Kumu kunstimuuseumis 14. oktoober 2022 – 19. märts 2023 ja Tartu Ülikooli muuseumis 17. november 2023 – 19. mai 2024), avaldatud näituse kataloog „Kunst või teadus“ eesti ja inglise keeles,¹ peetud maha sama pealkirjaga konverents (detsember 2022) ja avaldatud ettekannete kogumik.² Uurimisteema jätkuna võeti vaatluse alla teaduskogude roll laiemalt ja siinsesse kogumikku jõudis osa 6. detsembril 2023 Tartu Ülikooli muuseumis toimunud konverentsi „Teaduskollektsioon – muuseumile, teadlasele, ühiskonnale?“ (organiseerija Jaanika Anderson) ettekannetest.

Nelja autori ühistöös sündinud avaartikkel on pühendatud Tartu Ülikooli muuseumi kogudes olevatele õppetahvlitele. Muuseumi on neid ülikooli erinevatest instituutidest jõudnud võrdlemisi palju, kuid seni polnud nendega lähemalt tegeldud, rääkimata nende valmistamise ja kasutamise konteksti uurimisest. Tänu eespool mainitud uurimisprojektile oleme nüüd palju targemad kui viis aastat

¹ *Kunst või teadus / Art or science*, toim Jaanika Anderson, Linda Kaljundi, Kadi Polli, Kristiina Tiideberg (Tartu: TÜ kirjastus, 2022).

² *Kunst või teadus? Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*, 51 (Tartu: TÜ muuseum, 2023).

tagasi, teame juba mõnda õppetahvlite loojat nimepidi ja oskame paremini hinnata, kes, kuidas, millal ja milleks neid õppetahvleid kasutada võis. On loomulik, et senine uurimistöö on keskendunud kohapeal loodud unikaalsetele õppetahvlitele. Kuid hoopis teistmoodi küsimusi teadmiste loomise ja kontrollimise kohta võivad püstitada rahvusvaheliselt levitatud trükitud õppetahvlid või nõukogude perioodi seeriaviisil toodetud standardne materjal, mille uurimine seisab veel ees.

Tartu Ülikooli loodusmuuseumi kuraator Inge Kukk annab ülevaate ülikooli loodusmuuseumi kogude kujunemisest Tartu keiserliku ülikooli perioodil, keskendudes teemadele, kuidas sai ühest looduslookabinetist mitu erialamuuseumi, kuidas kogusid täiendati ja kuidas teaduskogud aja jooksul üha enam avalikuks muuseumiks muutusid.

Helen Bome ja Marge Laast on vaatluse alla võtnud ühe väikesese, aga väga erilise kollektsiooni – pastor Eduard Philipp Körberi valmistatud keskaegsete hauaplaatide mudelid. Osa kollektsioonist, mida Körber kunagi uhkusega näitas oma külalistele Võnnu pastoraadis, on tänapäeval Eesti Ajaloomuuseumis ja osa Eesti Rahva Muuseumis, sellele konteksti andev kirjavahetus ja fotomaterjal aga jaotunud Tartu, Riia ja Tallinna mitme mäluasutuse vahel. Nii mõnelgi juhul ei ole enam säilinud originaale (reaalseid haua- või vapi-kive), mille järgi Körber kunagi mudeleid valmistas. Huvi pakub ka kasutatud materjal, mis suure tõenäosusega on olnud peamiselt Jõe-lähtme postijaama läheduses paljanduv graptoliitargilliit.

Kui Körber valmistas suurtest hauaplaatidest vähendatud koopiaid, et neid teadusele paremini säilitada ja kättesaadavaks teha, siis mõned teaduskollektsioonid on silmale puhta nähtamatud. Nüüdisaja teadustöös nende tähtsus aga pigem kasvab. Seda tüüpi kollektsiooni käsitleb siinses kogumikus Signe Viggori, Eeva Heinaru ja Merike Jõesaare artikkel Tartu Ülikooli looduslike ja laboratoorsete mikroobitüvede kollektsioonist (CELMS). Mikroobide kollektsioonid on erilised selle poolest, et neid tuleb elus hoida, mis seab hoopis isemoodi säilitamisnõudeid. Sellisel kollektsioonil on lisaks teaduslikule tõendusväärtusele ja mitmekesistele rakendusvõimalustele ülikooli õppetöös ka otsene praktiline väärtus, näiteks saame artiklist teada, kuidas on kollektsioonist pärit mikroobid aidanud lahendada keskkonnareostuse probleeme.

Teaduskogudest on väga tähtsa osa moodustanud alati arhiivid. Doktorant Anni Polding võtab vaatluse alla ühe paljudest Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas leiduvatest arhiivifondidest – pedagoogilis-filoloogilise seminari arhiivifondi, mis raamatukogus on saanud numbri 15. Artikkel annab ülevate nii arhiivimoodustaja kui ka fondi kujunemisloost, selle korrastamisest ja ümber korrastamisest läbi kahesaja aasta ning näitab ühe aasta dokumente analüüsides selles materjalis peituvat uurimispotentsiaali.

Kristiina Ribelus on andnud põhjaliku ülevaate Tartu tähetorni astronoomide elamus hiljuti läbi viidud põhjalikest ehitusajaloolistest uuringutest, keskendudes eriti maja siseviimistlusele läbi kahesaja aasta, sh leitud tapeedifragmentidele. Tänu uuringutele on värskest restaureeritud maja sisekujunduses nii mõnigi ajalooline muster, seinamaaling või tapeedifragment ka eksponeerimist leidnud.

Tartu Ülikooli muuseumi kuraator Terje Lõbu näitab oma artiklis rahvusarhiivi dokumentide varal, kuidas Tartu Ülikool oleks pea-aegu saanud esimese naisprofessori juba 1939 – seni teadaolevalt määrati esimese naisena Alma Tomingas farmaatsiaprofessoriks 1940. aasta suvel natuke enne juunipööret. Kuid juba aasta varem oli ülikool valinud germanistikaprofessoriks tolle aja maailma parima keskalamsaksa keele tundja Agathe Laschi. Aeg oli aga selline, et tema juudi päritolu sai Eesti Vabariigi valitsuse silmis nii suureks takistuseks, et professoriks valimine jäi kinnitamata. Agathe Laschi edasine saatus oli kurb – ta surmati Riia getos 1942. aastal, tänapäeval aga on tema mälestust Saksamaal mitmel moel jäädvustatud.

Kogumiku lõpetab traditsiooniliselt Tartu Ülikooli muuseumi aruanne 2023. aasta kohta.